

Mi késztené fiataljaink többségét a szülőföldön maradásra?

Töprengések az első tóthfalusi értelmiségi kerekasztal-beszélgetés 30. évfordulójára készülődve

Valahányszor szülőfalumba, Bácsfeketehegyre készülődök, eszembe jutnak az *Estharang* – vagy ahogyan édesanyám a refrénnel kezdte dúdolgatni: *Szülőfalum, te egyetlen, te drága* – dalnak a szövegrészei. Így is vésődött az emlékezetembe, olyannyira, hogy az idei huszadik meggy napok és tizenkilencedik falunap (június 8–11.) nyitórendezvényeire hangolódva, rokonaimra, Katira és Tamásra várva a szavak ismétlődtek gondolataimban a Református Központi Otthonunk filagóriájában azon a kissé fájó érzéseket is ébresztő péntek délutánon... Alig egy héttel korábban voltam otthon fiaimmal, a 80. életévemben elhunyt unokanővérem temetésén. Vegyes emlékek gyötörtek útban a falum felé. A temetőhöz közelítve a múlt *miért*jeinek felcsapó hullámaint mint ha csendesítették volna a megbékélés néma hangjai. Eszembe juttatva fehér virágaink – a megtisztult, feloldozást nyert lélek – üzenetét: „*Békét a szívünknek, békét családunknak...*” Már a kegyeletteljes szertartás alatt is, még inkább utána, egyre jobban érződött széttöredezett családunk láncszemeinek újbóli egymás keresése, egymáshoz vonzódása. Gyógyír volt ez lelkemnek. Még ha rövid időre is, hiszen a nagy család legtöbb tagja szinte a szélrózsa minden irányából jött, főleg az anyaországból, az óceánon túlról és innen, a Délvidékről/Vajdaságból. Ugyanis szűkebb családunkból unokanővérem családfája a leglombosabb. Három gyermeke közül csak a legfiatalabb maradt itthon, a kilenc unokája közül pedig a még két kisgyermek... Ezek a számok, ha kicsiben is, de maguk helyett beszélnek.

Mi késztené fiataljaink többségét a szülőföldön maradásra?

Mit kellene tennünk valamennyiünknek – akik vállaltuk a nem kis kihívásokkal terhes háborús

kilencvenes évek megpróbáltatásait és az azt követő évtizedek kihívásait – azért, hogy a még itthon levő ifjú nemzedékek értelmét lássák a maradásnak, a szülőföldhöz való ragaszkodásnak? A tények ismeretében sokkal összetettebbnek, összekuszáltabbnak, „összemosódottabbnak” látszik a feladat, mint amilyen csaknem három évtizeddel ezelőtt volt.

A mellébeszélésnek immár nincs helye!

Ha valóban tenni kívánunk megmaradásunk, sőt gyarapodásunk érdekében – megosztás, kirekesztés nélkül –, akkor nem ismételhjük frázisként az összefogás, az összetartozás szükségességét. A Tóthfaluban, a Szent József-plébánia konviktusában – Utasi Jenő atya meghívására – A kisebbségi értelmiség ma címmel megtartott első kerekasztal-beszélgetés harmincadik évfordulójához közelítve mindinkább időszerűbbé, sürgetőbbé válik a kérdés. Csak ismételni tudom a trianoni békediktátum 100. évfordulójára lejegyzett gondolataimat: „*Mit jelentene, jelenthetne, hol tartanánk, ha máig folytatódott volna a Tóthfaluban 1994. február 24-én (jelképesen, helyzetünkre vonatkoztatva: jégtörő Mátyás napján) megtartott első, majd Zentán, Szabadkán s a tizedik évfordulón (2004. március 24-én) ismét Tóthfaluban továbbgondolt délvidéki/vajdasági magyar értelmiségi találkozó? Megegyeztünk volna-e a minimumban egész nemzeti közösségünk szülőföldön maradása, fiataljaink emberhez méltó életének szavatolása érdekében? Észérvekkkel – a szívünk mélyéből fakadó, érzelmeink fűtötte észrevételek kordában tartásával – kellene próbálkozni ismét, a folytatás lehetőségét*

latolgatva, a politikai, az egyházi és a civil szféra bevonásával. Negyed évszázad múltával, a megtévesztő napi politikai labirintusból kitalálva, ennek időszerűsége nem kérdés immár, hanem összetett feladat (lenne). Kiegészíthatna végre a magyar a magyarral nemcsak itt a Délvidéken/Vajdaságban, hanem a Kárpát-medencében s azon túl is” (Mi a magyar most, Vajdaságban?, Magyar Szó, 2020, IV., 170–171. o.).

Gondolatok és valóság... Pontosabban mikorra valósulhatna meg (s megvalósulhatna-e) egyáltalán?

Mit észlelhettünk mindebből kifelében a három nap alatt – a népszámlálás számunkra lesújtó eredményeinek tükrében? Vegyes érzésekkel igyekeztünk Katiékkal a XIX. Bácsfeketehegyi Falunap és a XX. Bácsfeketehegyi Meggy napok második napjának késő délutánján a kultúrotthonba. Ők egy kissé nyugodtabban, mivel részben sikerült nekik a délelőtti folyamán újabb, eligazí-

tó adatokhoz jutniuk Szabadkán családfájuk történetéhez. Ezért is indultak el Budapestről még előző nap a kora esti órákban, csak arra nem számítottak, hogy a lassú útlevel- és vámkezelés miatt órákig kell araszolniuk a határ túloldalán...

Ismerősök, rokonok üdvözölnék bennünket az emeleti nagyteremben, ahol a Bácsfeketehegy Magyar Művelődési és Helytörténeti Egyesület makramé-, vesszőfonás- és bútorfestő szakkörreinek készült munkákat állították ki. Hosszan időzünk a szebbnél szebb, szemet gyönyörködtető, a néphagyományainkat, -művészetünket éltetni kívánó próbálkozásoknál. A nemes kezdeményezés egyik célja a fiatalok figyelmének a felkeltése, akik majd továbbadhatják az ősi hagyományokat. Jelenleg ugyanis főleg az idősebbek kapcsolódtak be a szakkörök tevékenységébe. Az utánpótlás nem egyszerű az egyre fogyatkozó faluban és „természetesen az okosvilág” térhódításának közepette – hallhattuk a kiállításon.

A Bácsfeketehegy Magyar Művelődési és Helytörténeti Egyesület első kiállítása

A bútorfestők munkái

Akarjuk, nem akarjuk, sok minden megváltozott az utóbbi évtizedben a faluban is. Az őshonos lakosság lélekszáma csökken, de újabb lakók is érkeznek, házakat vásárolnak... A változásokat mi is tapasztaljuk, kis csapatunk ugyanis több mint öt éve vesz részt rendszeresen – olykor Tamás fivérének családjával együtt – a meggy napokon, egy kis szombat délelőtti meggysezedést is belekombinálva. Mert: a bácsfeketehegyi fekete meggynek nincs párja a világon. Ezt Kati szokta mondogatni, nem titkolt nosztalgiával, hiszen ő is egy kicsit bácsfeketehegyinek számít, rokon szálak kötik a falunkhoz, és a református templomban keresztelték meg a „tiltott” világban.

A kiállítás után ezúttal is a helytörténész, anyakönyv- és családfakutató közös barátunknál, Ottinál folytattuk „magasröptű”, öreg estébe nyúló beszélgetéseinket, családi házának virágos teraszán. Az eddig mindig visszatérő gólyacsalád köszöntését sem mulasztottuk el. A mesebe illő porta udvarából már a kapun belépve jól

szemügyre vehettük a közeli hatalmas kémény tetején lévő fészket. Vidám kelepelésük pedig a megérkező párjuknak szólt. Az idén a gólyapár három utódról gondoskodhat, felváltva hozzá az ételmezt fiókáiknak. Otti közben megnyitja a falu honlapját, amelyen a bekamerázott fészek révén az érdeklődők mindig láthatják, mi történik a gólyacsalád életében. Ha valami rendelleneset észlelnek, azonnal jelentik az önkéntes tűzoltóknak, s azok intézkednek, amennyiben szükséges, de csak óvatosan, hogy ne bolygassák meg a fészek rendjét.

Vándormadarainkra vagy sokkal inkább szülőföldünkről ideiglenesen vagy örökre eltávoztokra gondolva idézte egyikünk: „*Furcsa két madárfaj a gólya meg a fecske, hogy tavasszal mindig idejön a másik világrészből, ősszel meg mindig visszatér a másik világrészbe. De ott nem házasodnak, nem raknak fészket, és nem költenek, csak itt minálunk. Melyik hát az igazi hazájuk?*” (Gárdonyi Géza: Isten veled, gólyamadár!)

A gólyacsalád, Bácsfeketehegy kedvence

*Jó étvágyuk van a serdülő fiókáknak
(Sárközi Otília felvételei)*

Mit tenni a változtatások érdekében?

Az első tóthfalusi értelmiségi kerekasztal dokumentumkötetét és részben a vonatkozó írásokat olvasva egyre azon gondolkodom: *hogyan tovább?* Egy újabb kerekasztal-beszélgetésen, amelyen neves szakemberek véleményét is kikérve – ha erre sor kerülne, mint ahogy Utasi Jenő atya terveiben szerepel – elsősorban meg kellene szólítani, hallgatni a fiatalokat. Meglehet, kétélű (vagy ki tudja, hány?) kezdeményezés lenne ez is. De anélkül, hogy megpróbálnánk, a választ sem tudhatjuk. Beszéljenek ők: hogyan látják szülőföldünk jelenét, az ő és a további nemzedékek jövőképét, érvényesülési, gyarapodási lehetőségeiket stb. „Csupán” az a kérdés, ki legyen a házigazdája ennek az összejövetelnek, hogy minimalizálni lehessen a párt/pártok befolyását, az egymás ellen, a megrendült nemzeti közösségünk további gyengítésére irányuló, még inkább tévutakra terelő szócsatákat. A mindennapjainkra odafigyelő diákok, végzős fiatalok jelentős része látja, észleli a gondokat, hogy kik „kapják” pl. a legjobb (állami, a magánjellegűeket nem is említve) munkahelyeket. Ha a városok, települések nemzeti összetételét is figyelembe vesszük, még lesújtóbb a helyzetünk.

Az első és részben a többi három kerekasztal résztvevői is jobbra az okokat, okozatokat boncolgatták tanulmányaikban, sorjázták a feladatokat, az észrevételeket, de a megvalósításuk jelentős részével máig adós maradt a délvidéki magyarság. Néhány napjainkban is aktuális meglátásból idézek – okulásul, emlékeztetőül:

„Az általános, világszerte tapasztalható változások mellett a minket csapásként ért változások gyökeresen új helyzetet teremtettek, főleg az utóbbi néhány háborús évben számunkra, mint egyénekre és mint etnikumra. Egyáltalában nem verbális riogatás a már kimondott megállapítás: **a hazai magyar etnikum helyzete katasztrofálisan megromlott, és pusztá fizikai fennmaradásunk megszűnése is kitapintható közelségbe került**” (Rehák László, *Tóthfalusi kerekasztal*, 31–32. o., Logos Grafikai Műhely, 1995).

„Az értelmiségiek – valamennyiünk számára – azt hiszem, sarkalatos kérdés, hogy lesz-e utánpótlásunk, hogy néhány év múlva lesz-e értelmiségi utánpótlása a vajdasági magyarság-

nak. Ezt a kérdést, azt hiszem, függetlenül attól, hogy kinek milyen a politikai előítélete – politikai előítéletektől mentesen –, meg kell vizsgálni, alaposan körüljárni. Ami ennél több, sürgősen tenni kell azért, hogy a helyzet megváltozzon. Ebben centrális kérdés az oktatás kérdése. Számomra döbbenetes, amikor törvényes lehetősége van annak, hogy magyar egyetemet alapítsunk. Általános iskolák alapítására, sajnos, nincs lehetőségünk, de az egyetemre van, akkor éppen egyébként köztisztviselőként álló értelmiségi kollégáim közül többen kijelentik, hogy »ez nem időszerű«, sem politikailag, sem egyéb szempontból, ez most nem kivitelezhető elképzelés, »utópia«. Ezt én katasztrófának tartom, és szakmai szempontból sem tartom igaznak. A tények mást mondanak. [...] Ismétlem, az oktatás egészét centrális kérdésnek tartom. Ha valamiben – politikai előítéletek nélkül – meg kellene találnunk a közös szót, az éppen az oktatás kérdése. Szerintem, ebben tudnánk is közös szót találni, még azok is, akik éppen más kérdésben szemben állnak” (Csorba Béla, *uo.*, 40–41. o.).

„...a múltban elkövetett hibákra addig nem lehet fátylat borítani, és mindent közösen újrakezdeni, amíg továbbra is övön aluli ütésekkel keserítjük meg egymás életét. Az ilyen magatartással, felfogással, a mélyben egymásnak feszülő indulatokkal, önző féltékenységgel, egymás tevékenységét semmibe véve, nehéz lesz konszenzusra jutni, mint ahogyan a magyarság érdekében valamit is cselekedni. E vitákon kívül álló értelmiség, amely a többséget képezi, csak dermedten, értelmetlenül áll, s szemléli az értelmetlen viaskodást, ezt a kakasviadalt, és spontánul megpróbál tenni valamit. Így jött létre a Diáksegélyező Egyesület, a tananyagpótló füzetek megjelentetése stb. Nem a VMDK csúcvezetőségének a kezdeményezésére, és nem is a »csúcserntelmiség« közreműködésével. Ezért nincs mit számon kérni a másiktól. A jövőben viszont a jelenlevőktől mindazon munka elvégzését számon kell kérni, amelyet itt most felvállalunk” (Gubás Jenő, *u. o.*, 44. o.).

„Ha ez a sok egyén együtt képes önszerveződésre, akkor el kell fogadnunk a politikai alanyiságot is. S ha elfogadtuk a politikai alanyiságot, akkor föltétlenül joga van korlátozott önrendelkezésre, s a korlátozott önrendelkeződések úgy való-

sulhat meg térségünkben, hogy az autonómiák hálózatát hozzuk majd létre, s ezekkel szavatoljuk önnön fennmaradásunkat. Szavatoljuk népcsoportunk vagy nemzeti közösségünk továbbélését, itt maradását” (Balla Lajos, uo., 48. o.).

„Orvosként kértem szót, nem íróként, egy halálosan komoly ügyben, amelyik, mindarra nézve, amit eddig alkottunk, alkotunk, sőt mindarra, amit apáinktól örököltünk, amiről itt beszélgetünk vagy beszélgethetünk, most deklasszálttá válhat, és válóban van. Teljesen értelmetlen. Az pedig a következőképpen néz ki. Vár bennünket az a sors, hogy öt év múltától kezdve a magyar házak potyapénzért adódnak majd el, a magyar földek potyapénzért szállásostól adódnak el, mert azok, akik most itt maradtak, hogy arra még vigyázzanak, halnak ki. Azok, akiknek építődött mindaz, ami építődött, azok nincsenek sehol. Határon kívül vannak. [...] Gondolkozzanak el a következőn: '48-ban Jugoszláviában félmillió magyar volt. Ez alatt az eltelt mintegy ötven esztendőben egyetlen olyan esetről sem tudok – kivéve a mostani háborús disznóságokat –, hogy valaki a világnak ezen a táján éhen halt volna. Teljes felelősséggel állítom, hogy minden családba belefért volna plusz 1 gyerek, szó, családi gond, társadalmi gond és minden egyéb gond nélkül. S ha így lett volna, akkor most nem felezett félmillióan lennénk, hanem egymillióan” (Burány Béla, uo., 50., 57. o.).

„És ami, szerintem, a legsúlyosabb intellektuális nyomor jele, helyzetünk fel nem ismerése, az a hamis tudat, hogy mi igenis végezzük a dolgunkat, lám ma is megírtunk egy magasröptű értekezést, egy magvas verset, megtartottunk egy előadást, kiállítást nyitunk, színházat ünneplünk, díjat osztunk – csupa-csupa pótcselekvés, elhallgatás, másról szólás, melyben az egyedüli indulat a kicsinyes, önző személyeskedés, a más-ként szólók, mást mondók, helyettünk beszélők és cselekvők ócsárlása, szapulása... Úgy érzem (és remélem, nemcsak én!), hogy végső ideje felébrednünk ebből a Csipkerózsika-álomból, fölfogni a vészhelyzetet: népünk tragikus fogyatkozását, rossz szándékú hatalom hol ravasz, hol erőszakos kisebbségellenes húzásait, melyekkel megvonja a levegőt a tüdönktől, elfedi a kilátást szemünk előtt, fegyverdörgéssel tompítja hallásunkat. Tehát cselekednünk kell, mentenünk a

menthető, tennünk a végromlás ellen... Ehhez pedig tiszta elmékre, nagy elszántságra és közös akaratra van szükség: szellemi erőink és népünk szívének együtt dobbanására” (Ács Károly, uo., 62., 63. o.).

„Egy kisebbségi népcsoport vizsgálatánál általános gyakorlat, hogy a legjellemzőbb sajátosságokból indulunk ki. A vajdasági magyarság esetében az egyik vagy talán a legjellemzőbb az a már-már közhelyszámba menő megállapítás, hogy a biológiai kipusztulás irányában halad. A születési és elhalálozási arányszámok egybevetéséből nem nehéz kikövetkeztetni, hogy ha semmi más negatív tényező (kivándorlás, elmenekülés, asszimiláció stb.) hatásával nem számolunk is, magában véve ez a biológiai újratermelési csőd elegendő ahhoz, hogy jövőnket már csak néhány emberöltőre szabhassuk. Márpedig nálunk számolni kell az egyéb tényezőkkel is! [...] Még súlyosabb következményei vannak a pszichológiai elnyomásnak. A kisebbségek elidegenítése saját nemzeti történelmüktől, a kisebbségi sorshoz vezető események sajátos értelmezése, félremagyarázása, büntudat kiépítése a kisebbségiekben az anyanemzet ún. »történelmi vétkei« miatt stb. megingatja az egyébként is hézagos történelmi tudatot. Ez meg a többségi nemzettel szemben érzett (de továbbra is folyamatosan táplált) adósságérzés, valamint a saját vonatkoztatási csoportból való eszményképek teljes hiánya siettetí az anyanyelv és a hagyományok kiadását, a korábban már ismertetett mechanizmusok következtében kialakult apátia és a folyamatosan tudatosított kisebbségi komplexus pedig teljessé teszi az önfeladást” (Szöllősy Vágó László, uo., 66., 74. o.).

„Lehet-e ma vajdasági magyar értelmiségi kerekasztalt tartani akkor, amikor magamtól elindulva balra, jobbra, szembe, ha megkérdezem az apákat, hogy hol vannak a gyerekek, akkor a válasz az, hogy »által« vagy a »nagyvilágban«. Így az orvos és néprajzos, valamint a pszichológus demográfiai előadása a vádbeszéd, ami itt elhangzott a fogyásunkat és elfogyásunkat illetően. Úgy érzem, megkésett figyelmeztetés, megkésett vádbeszéd, megkésett felhívás volt, hiszen a 80-as években 1990-ig igenis ilyen demográfiai értekezleteket kellett volna tartanunk, annak érdekében, hogy a vajdasági magyarság

fogyása valamiképpen lelassuljon. Ma már azt hiszem, nem ez a téma. Ma egyetlenegy komoly téma van, az pedig a megmaradás kérdése, a megmaradáson belül az elvándorlás. Annak a fiatal értelmiségi generációnak az elvándorlása, amely Magyarországon már most, már így még fészket sem rakva, máris alkotó értelmiségi népréteggé lett, és az ország, az anyaország befogadta” (Biacsi Antal, *uo.*, 80–81. o.).

„Én annak látom értelmét, és azt tartom rendkívül fontosnak, hogy bármiféle áramlathoz tartozó, bármiféle elképzeléseket képviselő értelmiségeink az itt élő magyarság sorsának kulcskérdéseiben valamilyen minimumban meg tudjanak egyezni” (Sinkovits Péter, *uo.*, 100. o.).

„Számomra az a kérdés, hogy a vajdasági magyar értelmiség eljutott-e arra a pontra, hogy azt mondja, hogy egy többségi országban lehet tulajdonos is, és nem albérlő. S hogy lehetek gazda a saját házamban. S ha ezt elfogadjuk, valamiféle önállóságot, autonómiát igényel. Ráadásul azt is el kell mondanom, számomra egyértelmű, hogy az értelmiségi kénytelen közéleti szerepet vállalni itt, Vajdaságban, de a határon túli magyarok körében szinte mindenhol, hiszen az elmúlt évtizedek alatt annyira elfogytunk, és annyira rosszul működtek az intézményeink, főleg amikor a tudatformálást, nemzettudat kialakulását kellett volna elvégezni, hogy most, amikor nagyon szorongatott és nehéz helyzetbe került az a bizonyos cselekvőképes ifjúság, ezeknek jórésze el is távozott” (Siflis Zoltán, *uo.*, 109. o.).

„Ahhoz, hogy emberek módjára, és értelmes emberek módjára saját magunkban próbáljunk, saját magunkban döntésre jutni, hogy adott pillanatban egy-egy emberért is, ha kell, kiálljunk, mert tudjuk, hogy az az egy ember vagy az az egy közösség képes arra, hogy tudatot formáljon, hogy egyszerűen itt tudjon marasztalni bennünket, mert más megoldásuk nincs. [...] Egy jó pár ember volt, aki merte tenni a maga dolgát. Anélkül, hogy pártba, anélkül, hogy érdekszövetségbe tömörült volna. Egyszerűen csak azért, mert úgy érezte, hogy erkölcsi feladata az, hogy kiálljon. Valakiért és valamiért. Ez eltörölhetetlen, és nem szabad megengedni, hogy ezt bárki befeketítse” (Keszég Károly, *uo.*, 115., 116. o.).

„Mi, értelmiségiek azon vagyunk, azon kell, hogy legyünk, hogy lehetőleg a legmesszebb

lássunk, tehát a jövőnket megtervezzük. Ez mit jelent? Azt, hogy a kultúrát és a nemzetet, a nemzeti kisebbségi érdeket csak együttesen szemlélhetjük. Figyeljünk Szöllősi Vágó barátunk grafikonjaira! Mit mutatnak azok? Azt mutatják, hogy a magyarságnak a többsége igenis Észak-Bácskában van. Ezek fundamentális tények, amelyekből értelmiségi következtetést kell levonnunk. Ha önnön anyagi érdekeltségeink hitvány hatalmi téveszméi fölé akarunk emelkedni, és a szó nemesebb értelmében akarunk szellemi diktatúrát gyakorolni – végső soron mindenki hatalomra tör –, ezt valljuk be. Tehát a legfinomabb, legigazibb, legszellembb értelemben” (Vajda Gábor, *uo.*, 120. o.).

„Édes anyanyelvünket beszélő népünknek minden jajszava az értelmiségiek után kiált, és jaj ma annak a bánási és bácskai részeken élő magyar értelmiséginek, akinek az érdeklődési köre nem terjed túl önmagán. Az értelmiségiekre fokozottan vonatkozik, hogy mi mindannyian őrzői vagyunk egymásnak, másrészt az önmagunkba zárkózás mindig a rosszal való cinkosságot jelenti. [...] A vajdasági értelmiségieknek végre a termelői-fogyasztói társadalmiság szintje fölé kell emelkedniük, tudatosítaniuk kell magukban prófétai küldetésüket, és messzemenően helytállni, összefogásban, egységápolásban, egymás értékeinek megbecsülésében, és mindezt azért, hogy népünk iránti szolgálatküldetésüket tudatosítsák. Bizonyosra mondható, hogy az utóbbi néhány évben eltávozottak száma sokkal kisebb lehetett volna, ha a fiatal értelmiségiek lelket szolgálatküldetésük tudata hatja át. Ennek az építése azonban nagyon szerény keretekre zsugorodott a múltban, másrészt a gyakorló vallási élettől történő elszakadás és népi valláshagyomány tudatos pusztítása is megtette a magáét. Az értelmiségiek komoly hányadát teljes lelki szikkadtságban érte a többségiek keményöklű és ferdeségekkel terhelt nemzetieskedése.

[...] Bizonyára nem tekintik megállapításomat sértő szándékúnak azok az értelmiségiek, akik a keresztény gondolatiságon kívülállónak tartják magukat, ha azt állítom, hogy a jézusi hit rádiuszán belüli értelmiségieknek még inkább ébreszteniük kell magukban a nagyobbá levés igényét, másfelől még inkább tapintaniuk kell magukban kicsinységüket és tehetetlenségüket. Tudato-

san az e két pólus közti megfeszítettségüket kell megélniük – és a feszültséget az »Isten és én« kapcsolat és az »Atya-gyermek« kapcsolat egygyé válásában feloldaniuk. [...] És maradjanak! Ne meneküljenek el e sajátos mártíromságtól. Mutassanak eligazodást a házasság élet és a családtervezés síkján a széles néprétegeknek, gyakorló, keresztény mivoltukkal valljanak hitük erejéről, őrizzék az őshonossági tudatot a kanyargó Tisza mindkét partján, és reményből élve remélni tanítsák a reményvesztetteket a Szentlélekre hagyatkozva. Így legyenek kenyérfalattá a rájuk éhező kisemberek számára” (Msgr. Huzsvár László, uo., 131., 132., 133. o.).

„Évente egy falut temetünk el. Ez arra készítet bennünket, hogy összefogjunk. Az egyház már évek óta szélmalomharcot vív ilyen téren. Van ugyan házasság-előkészítő tanfolyamaink, az orvosok, házaspárok, lelkészek vesznek részt ezeken. Tehát családi hétvége Tóthfaluban és más egyházközségekben is, de mindaddig, amíg széles körben nem fogunk össze, az értelmiség, orvosok, szakemberek, pedagógusok, pszichológusok, az önkormányzatok, mert társadalmi visszhangja is kell, hogy legyen az egésznek, addig tényleg szélmalomharcot vívunk. Ezért ajánlom, hogy a következőkben be kell tervezni egy családdal kapcsolatos találkozót. Ez hosszabb távú együttműködés kell, hogy legyen. Egy tervet kell kidolgozni, oda bekapcsolni az önkormányzatot is, a szakembereket, az egyház képviselőit is, és együttes erővel próbálni az egyházért, a családért egyetemesen fellépni a natalitásért, a házastársi kapcsolatok elmélyítéséért. Mindazért, ami végső soron népünk jövőjét illeti” (Utasi Jenő, uo., 134., 135. o.).

Távlatok és lehetőségek

Ezzel a címmel hangzottak el dr. Gubás Jenőnek az értékelő meglátásai, észrevételei, Gubás Ágota tolmácsolásában, az értelmiségi találkozó tizedik évfordulóján megtartott kerekasztal-beszélgetésen, tanácskozáson Tóthfaluban, 2004. március 24-én. Azóta elmúlt csaknem húsz esztendő. Az akkor elhangzottak legtöbbje ma is időszerű. Emlékeztetőül, elgondolkodtatóul ebből idézek:

„Nem vitás, hogy minden társadalom vitalitását elsősorban a natalitás nagysága határozza meg. Ha ez kielégítő, és meghaladja az elhalálozások számát, akkor sújthatja a kisebbségeket bármilyen jogsértés vagy csapás, a megmaradás legfontosabb föltétele már adva van. A délvidéki magyarság születési arányának a csökkenése sajnos tragikus méreteket ölt. Évenként egy kisebb magyar falu tűnik el, mert az egykézéssel, de még a két gyermekkel sem lehet jövőt nyerni. Ránk pedig ez a jellemző. Sőt, az utóbbi időben még a házasságok száma is vészjóslóan megcsappant. Falun, városban vélegények, vénlányok életuntan tengetik magányos életüket, sorsukkal maguk is elégedetlenek, de ezen változtatni, bármilyen hihetetlen is, képtelenek. Az sem érthető, hogy az egészségügyi okokból gyermektelen családok nem hajlandók örökbe fogadásra. Szívesebben választják az önző kényelmet, a gyermekzsivajtól mentes nyugalmat (micsoda beteges életfilozófia!) vagy a kutya, a macska gondozását (azzal ugyanis nincsen semmilyen felelősség, bizonytalanság), mintsem a gyermeknevelést. Fülep Lajos gondolatai kívánkoznak ide: »Az egykés (és a gyermek nélküli – a sz. m.) világ külön világrend. Olyan, amelyben minden az erkölcsi pusztulást szolgálja. Alapja: az önzés, hitetlenség, minden szent dolognak, eszménynek, szándéknak megcsúfolása – a kényelemben, fényűzésben, gondtalanságban élni akarás, nem törődés semmi egyébvel a világon – vagy egyenes üldözése a másfajta, a szellemi és erkölcsi fejlődést szolgáló törekvésnek: az egykés világ közömbös a közügyek, a nemzet, általában a magyarság, közömbös az egyház, a lelki művelődés, közömbös a drága hagyományokban gazdag múlt és a megsemmisüléssel fenyegető jövő iránt: de minden valaha ismert intoleranciát meghaladóan türelmetlen a lelki ismeret és az erkölcsi eszmélet legcsekélyebb megmozdulásával szemben. [...] Mikor egy nép rendszeresen irtja magát, mikor lábbal tiporja az isteni, természeti, erkölcsi, nemzeti törvényeket, mikor ellenségesen fordul szembe az élet törvényeivel, mely nem a nyomorúságos létfenntartás, hanem az akadályokon győzedelmeskedő növekedés és fejlődés, akkor – akármilyen nagyszerű tulajdonságai vannak egyébként – valami borzasztó bünt hordoz magában. [...] Az értékek-

nek az a rendje, mely fenntartotta, ezer veszedelemmel szemben megóvta, sőt növekedését biztosította, fölbillent, megbomlott.« És ebben, figyelembe véve a mostani kisebbségi állapotokat, semmilyen javulás sem remélhető, már azért sem, mivel a fiatalabb, a reprodukcióra képes generáció külföldre menekült, és a törvényekben sem következtek be olyan jelentős változások, amelyek a gyermekvállalást kedvezőbb irányba fordíthatnák. Amennyiben ez ügyben nem történik valamilyen kedvező fordulat, akkor születhetnek akár a legkedvezőbb kisebbségi törvények is, kaphatunk bármilyen nagyságú támogatást, ez mind nem mentheti meg a délvidéki magyarságot a pusztulástól. A megfelelő változást pedig a biztos jövőkép jelenthetné. [...]

Megsemmisülésünk másik veszélyét a beolvasás jelenti, melyet két dolog határoz meg: a nemzettudat hiánya és az anyanyelv romlása, illetve annak elvesztése. E két dolog egymással szorosan összefügg. Az anyanyelv kellő mértékű elsajátításának s őrzésének három föltétele van. Az első a család, az anyai szó. A második az iskola, amely új fogalmak, szólások stb. ismeretét biztosítja. És végezetül, de nem utolsósorban a közösségben való szabad nyelvhasználat. A nyelvromlás legfőbb oka a független, önálló magyar iskolák hiánya. Ezért azok a magyar politikusok, akik abban az időben a magyar tagozatoknak a bezárását (még akkor is, ha ezek nem voltak önállóak) szó nélkül eltűrték, nem tiltakoztak, és nem követelték jogainkat, nemzetárulást követtek el. De nem csekélyebb azoknak a pozícióban lévő értelmiségieknek a felelőssége sem, akik az alig félórányi autóbuszjáratra lévő szerémségi magyar tagozatok fennmaradásához nem nyújtottak annak idején semmilyen támogatást, és most, amikor már minden veszni látszik, kapkodásba fogtak. Mert nem kétséges, hogy »amíg magyarul beszélünk, addig élni fog a nemzet« (Nemeskürty). A délvidéki magyarság nyelve viszont foszladozik, és vele együtt pusztul a nemzet is.

A nemzettudattal és az anyanyelvvel párhuzamosan haldoklik a hagyomány is. Szokásainkba, viselkedési formáinkba idegen elemek szűrődnek be. És itt ismét jelentkezik az értelmiség felelőssége, mert **megbocsáthatatlan**

azoknak az értelmiségieknek a mulasztása, akik tudatában vannak e romlás nagyságával és következményeivel, de lustaságból vagy még inkább a szerb hatalom iránti lojalitásból szolgálalkúen félreállnak, passzivitásba vonulnak, de az sem ritka, hogy gátolják, elítélik a cselekvők munkáját. A Délvidéken nemcsak a magyar politikai élet megosztott, de az értelmiségi körökben sem létezik összefogás. És itt nemcsak azokra kell gondolni, akik ellenségesen viszonyulnak e nemzetmentő munkához, hanem a cselekvő értelmiségiekre is. Ugyanis számtalan párhuzamosan működő egyesület, azonos kutatást végző társaság, azonos célú segélyező szervezet stb. létezik, melyek eredményessége a magyarság sorsának alakításában vagy jobbításában a felaprózottságuk miatt szinte minimális. **Nagyon sok nemes lélek igyekszik tenni valamit, akár a legkevesebbet is a nemzetéért, de mindez koordináció és összefogás hiányában nem hoz, mert nem is hozhat olyan eredményt, amennyi a belefektetett energia nagysága. Ha valaki képes lenne megtervezni, összehangolni és intézményes formába összefogni ezeket a törekvéseket, akkor e nemzetmentő munkában kevesebb erőbefektetéssel is nagyobb teljesítményekre lennének képesek. Talán ez a tanácskozás is hozzájárul mindehhez. Ez lenne az egyik kiút a mostani kiúttalanságban. [...]**

Cselekedni még most sem késő, gondolják meg jól az erre hivatottak, mert az elmulasztott lehetőség felelőssége az értelmiség lelkén szárad majd. Egy nemzettöredék léte vagy nem léte függ a cselekedeteiktől, és a történelem igazságos ítélőszék, a tétlenkedésről kegyetlen ítéletet mond» – hangzott el az összefoglaló értékelés végén.

S hogy hol tarunk ma? Nos, ha csak a közszolgálati médiumokból értesülünk, igencsak megtévesztő kép tárul elénk. Könnyen úgy érezhetjük: „minden a legnagyobb rendben” van. Egymást érik a gyermek-, az ifjúsági táborok, a különböző rendezvények, népnünpélyek, falunapok, a nyári akadémiák... Ezek többnyire tömegesek is, aminek csak örülni lehet/ne... De ha már meghallgatjuk a halkán kimondott észrevételeket, már nem tűnik oly rózsásnak a helyzetünk. Az utóbbi hónapokban, sajnos, mindinkább szem-

beszelnünk kell a legújabb népszámlálás már-már vészharangokat kongató lesújtó adataival is, azoknak a lehetséges következményeivel.

Április végén hozta nyilvánosságra a Szerbiai Köztársasági Statisztikai Hivatal a 2022 októberében végzett népszámlálás hivatalos adatait. Eszerint az országban 184 442 magyar él, a 2011-es összeírásakor még 253 899-en éltünk szülőföldünkön... Ez azt jelenti, 69 457-tel, vagyis 28 százalékkal vagyunk kevesebben. Mindedig elenyésző elemző, analitikus írás jelent meg a minden tekintetben lesújtó adatokról. Ha sor kerülne egy újabb kerekasztal-beszélgetésre, erről is meg kellene hallgatni a fiatalokat.

Átfogó, viszonylag mindenre kitérő írást a népszámlálásról a Hét Napban (május 10.), Kartali Róbert tollából olvastam. Ezt idézem szinte teljes terjedelmében. Az utóbbi két népszámlálás adatait összeveti a korábbiakkal: 2002-ben 293 299-en, 1991-ben pedig 343 800-an vallották magukat magyarnak. Majd így folytatja:

„Harminc év elteltével tehát 159 358 fővel csökkent a vajdasági magyarság száma, ám ez idő alatt az ország lakossága is csaknem 1,17 millióval lett kevesebb, köztük a többségi nemzetet alkotó szerbek száma is mintegy 900 000-rel. Szerbiában egyébként 1948-ban, a II. világháború utáni első népszámláláskor a magyarok száma még 433 701 fő volt, a következő évtizedben még gyarapodott is a közösség, így 1961-ben voltunk a legnépesebbek 449 587 fővel. Tíz évvel később 20 000-rel, még tíz évvel később további 40 000-rel, újabb tíz évvel később 46 000-rel, 2002-re pedig még 50 000-rel csökkent a magyarok száma az országban. 2011-re egy újabb 39 000-es fogyás következett be, a legújabb népszámlálásra pedig a már említett 70 000 fős csökkenés jellemző. Százalékban kimutatva Szerbiában a magyarok száma 1948-ban volt a legnagyobb, akkor az összlakosság 6,64 százaléka volt magyar, 1991-ben 4,39%, 2002-ben 3,91%, 2011-ben 3,53%, míg a 2022-beli népszámlálás szerint ez a szám 2,77 százalékra csökkent, miközben a szerb nemzetiségű lakosok az összlakosság 80,64 százalékát teszik ki.

TERÜLETI MEGOSZLÁS

Vajdaságban 182 321 magyar él, Belgrádban 1386 ember vallotta magát magyarnak, az ország déli részén pedig összesen 735 magyar

van: Sumadija térségében és Nyugat-Szerbiában 374, míg Dél- és Kelet-Szerbiában 361 fő. A legnépesebb magyar közösség a Szabadka, Topolya és Kishegyes községeket felölelő Észak-Bácskában él, 56 973 fő, eszerint itt a többséget a magyarság alkotja, mivel ez a szám az összlakosság 35,57 százaléka, miközben itt a szerbek 30,39 százalékát teszik ki az összlakosságnak. Az észak-bánáti körzetben a magyarok száma 50 643, ez az itt élő összlakosság 42,96 százaléka, itt a többségi nemzet jelenléte 43,98 százalék. Dél-Bácskában 35 356 magyar él, ez a lakosság 5,82 százaléka, Közép-Bánátban 15 765, ami 10 százalékot eredményez, Nyugat-Bácskában 11 846, ami 7,67%. Dél-Bánátban 8782 magyar él, ez 3,37 százaléka a lakosságnak, Szerémségben pedig 2956, ez 1,05 százalékot tesz ki. Az összeírásból az is kiderül, hogy a vajdasági magyarok közül 108 722 ember él városban, közülük 48 993 a férfi és 59 729 a nő. A nem városi környezetben élő magyarok száma 75 720 fő, 36 533 férfi és 39 187 nő. Zomborban 70 818 ember él, közülük 6539 magyar. Apatinban 23 155, ebből 1870 a magyar. Kúlán a 35 592 emberből 2660 fő, Hódságon a 24 926 emberből 777 vallotta magát magyarnak. Pancsován 115 454 lakosból 2412 a magyar. Alibunár község 17 139 lakosából 197 magyar. Fehértemplom 14 451 ember otthona, közülük 279 magyar. Versecen összesen 45 462 ember él, 1571 magyar. Antalfalva 21 178 polgárából 1597 magyar. Kevevéra község 28 141 lakosából 1778 magyar. Ópáva község teljes lakossága 9462 fő, ebből 35 a magyar. Zichyfalva község 8957 ember otthona, közülük 913 ember vallja magát magyarnak. Újvidéken 368 967 ember él, itt a magyarság száma 10 000 fő alá csökkent, pontos száma 9792. Bács községben 11 431 polgár él, a magyarok száma itt 632. Palánka községnek 48 265 lakosa van, ebből 1045 magyar. Petrőcön 11 512 ember él, itt 75 magyar van. Belcsény községben az összlakosság száma 13 875, ebből 217 magyar. Becsén 30 681 fő él, ebből 12 482 a magyar. Verbászon 36 601 ember lakik, köztük 1949 magyar. Zsablyán a 23 853 polgárából 19 magyar. Szenttamás 14 357 polgára közül 2609 magyar. Karlóca község 7872 lakosa közül 146 a magyar. Temerinben 25 780 fő lakik, közülük 5607 a magyar. Titelen 13 984 a lakosság száma, ebből 612 magyar. Nagyikindán

49 326 fő az összlakosság, 4856 magyarral. Adán 13 293 fő él, itt a magyarok száma 9666. Magyarokanizsán a 20 141 polgárból 16 740 magyar. Törökkanizsa 8627 ember lakóhelye, ebből 1956 magyar. Zentán 17 953 ember él, közülük 13 590 fő vallotta magát magyarnak. Csóka 8556 lakosa közül 3835 embernek magyar az anyanyelve. Nagybecskerek községben 105 722 fő él, ebből 81 066 a szerbséghez tartozik, a magyarokhoz pedig 8174 fő. Begaszentgyörgy községben összesen 13 412 ember él, ebből 2286 magyar. Magyarcsernyén 8147 fő él, ebből 1247 magyar. Törökbecse összesen 19 886 fő otthona, közülük 2915 magyar. Torontálszécsány községben összesen 10 544 ember él, köztük 1143 magyarral. Szerémségben pedig Szávaszentdemeter, Ingyia, Ürög, Pecsince, Ruma, Ópázova és Sid községekben összesen 2956 magyar van, miközben a felsorolt hét községben összesen 282 547 ember él.

SZABADKA TÖBBÉ MÁR NEM MAGYAR TÖBBSÉGŰ VÁROS

Szabadkán 123 952 fő él, ebből 38 174 szerb nemzetiségű, 37 200 magyar. A horvátok száma itt 10 431 fő, számottevő a bunyevác lakosság is 9060 fővel. Ebben a városban egyébként 13 380 fő nem kívánt nyilatkozni nemzeti hovatartozásáról, és további 5901 embernek ismeretlen a nemzetisége. Az Észak-bácskai körzetből Topolya lakossága 26 228 főt tesz ki, itt a magyarok száma 14 599, a szerbeké 8185. Kishegyesen pedig az összlakosság 9983 fő, a magyarok itt 5174-en vannak, a szerbek száma pedig 2313.

A NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOKRA RÁNYOMTA BÉLYEGÉT A KÜLSŐ ÉS A BELSŐ MIGRÁCIÓ IS

Az 1960-as évekig lehetett népszaporulatról beszélni, azóta csupán népességcsökkenés tapasztalható. Ezért a népességfogyás nem, inkább annak mértéke okozott most meglepetést – véleményezte az adatokat Barlai Jenő szociológus. Mint mondta, a negatív folyamatok most halmozódnak: azok a vajdasági magyarok, akik a '90-es években és azután születtek, majd időközben elhagyták az országot, most értek abba a korba, hogy családot alapítsanak és gyermeket vállaljanak. Ezzel duplázódott a fogyás, most ugyanis nem csupán azok okozzák a hiányt, akik elmentek, hanem az ő gyermekeik sem ide születtek. További elemzésre ad majd lehetőséget, ha megjelennek a részletes adatok település- és

korosztályszinten. A szakember továbbá arra is rávilágított, hogy a városokból nagyobb az elvándorlás, mint a falvakból, a városiakat ugyanis nem hátráltatta a röghöz kötöttség. A '90-es években, tehát az első elvándorlási hullámban a lakosság mozgékony része távozott leggyorsabban, tehát a városiak, a fiatalok, a jómódúak és a középosztálybeli lakosok. Most az összesített adatok szerint egyébként csaknem félmillió lakosnak nem ismerjük a nemzetiségét, ebből több mint 300 000 az ismeretlen kategóriába tartozik. Egyelőre a szakemberek ezt nem tudják értelmezni.

AZ MNT 35 TAGÚ MARAD

A most közzétett népszámlálási adatok nem befolyásolják hátrányosan az MNT működését. A nemzeti tanácsokról szóló törvény szerint egy nemzeti közösség nemzeti tanácsa legalább 15, legfeljebb pedig 35 tagot számlálhat. A Magyar Nemzeti Tanács 35 taggal működik, és ez a most közzétett adatok tükrében sem fog változni, hiszen a hatályos törvény rendelkezése szerint az a nemzeti közösség, amelynek létszáma a legutóbbi népszámlálás eredménye szerint meghaladja a 100 000 főt, 35 tagú nemzeti tanácsot működtethet.

VMSZ: A SZÁMOK TÜKRÉBEN

A Vajdasági Magyar Szövetség Elnöksége is elemezte és értékelte a népszámlálásnak a nemzeti hovatartozásra vonatkozó adatait. A VMSZ az adatokat valósnak tartja – áll a párt állásfoglalásában. Mint írták, ténykérdésként kezelték a lélekszám csökkenését, de ezzel a mértékkel nem számoltak. Azt feltételezték, hogy még mindig 200 000 feletti lesz a vajdasági magyarok száma. Hozzáteszik, hogy a számok alakulásának okait keresve semmiképp sem kell elfelejteni, hogy a vajdasági magyar közösség előregedőben van, hosszú évtizedekre visszamenően a demográfiai mutatók negatívak, a mortalitás számai többszöröse a születéseknek, ami egy tizenkét éves periódusban számarányaiban jelentősre duzzad, a nagy fogyás jelentős részét kiteve. A közleményben rámutattak arra, hogy többen a nemzetegyesítést, a magyar állampolgárságot kiáltották ki főbűnösnek a számok alakulásáért. A VMSZ ezt az álláspontot a lehető leghatározottabban elutasítja. A párt szerint a vajdasági magyarok elsősorban érzelmi okokból, a nemzethez való érzelmi tartozás közjogi megerősítése miatt

igényelték a magyar állampolgárságot. Hozzáteszik, kilenc évtized után közjogi értelemben is magyarnak lenni végre előny. Kiemelik továbbá, hogy a tízes évek közepén elindult egy harmadik, az utolsó három évtizedet figyelembe vevő erőteljes elvándorlási hullám. Az emberek közül sokan úgy döntöttek, Magyarországon vagy még távolabb folytatják életüket. A VMSZ fájdalommal szembesült a jelenséggel, de emiatt soha senkit nem szól meg, az egyéni és a családi döntéshozatali szabadság megvalósulásaként élte meg ezeket a döntéseket. »Láttuk a folyamatot, de mi tagadás, mivel oly erős volt, részben már közhangulattá vált, megállítani nem tudtuk, megállításához gyengék voltunk.« Mint írják, a VMSZ azokért politizál, akik úgy döntöttek, itthon kívánnak boldogulni. »A 184.442-ért! És várjuk vissza azokat, akik úgy döntenek, visszajönnek. Itthon is sok minden megváltozott és változik. Álláspontunk nem politikai szólam! Az elmúlt évek bizonyították az állítást! A gazdaságfejlesztési program 14.000 sikeres pályázója, az oktatási-nevelési támogatások több tízezer kedvezményezettje, az óvodák fejlesztése, a magyar osztályok tanulói, akikért egyenként megküzdünk, hogy anyanyelvükön tanuljanak, a templomok több tízének felújítása, az életkörülmények javítását szolgáló infrastrukturális fejlesztések felsorolhatatlan sora, a művelődési egyesületek munkája és teljesítménye, az ösztöndíjprogram, az újvidéki egyetemi kollégium lehetőségei, a rászoruló idősök támogatását szolgáló tanyagondnoki rendszer, kulturális intézményeink nemzetmegtartó erőfeszítése és még annyi minden más, a cselekedetünk általi bizonyíték. A VMSZ soha nem menekült a felelősségtől, soha nem tartotta önmagát hibátlannak és tökéletesnek, de nem érzi magát a népszámlálási adatok okozójának. [...] Még így, 184.442-en is túl sokan vagyunk ahhoz, hogy megadjuk magunkat, lemondjunk önmagunkról, közösségi és egyéni boldogulásunk alakításának és alakulásának jogáról« – áll a VMSZ közleményében.”

Lesz-e újra Tündéerkertünk?

Simon Vilmosnak, a budapesti székhelyű Vajdasági Baráti Társaság elnökének jegyzete a fenti címmel jelent meg a már említett Hét Napban:

„Amikor először megláttam a friss, szerbiai népszámlálási adatokat, mély fájdalom nyilallt belém legbelül. A vajdasági magyar közösség számára lesújtóak ugyanis az adatok. Nem vagyok az az ember, aki szeret keseregni vagy hibáztatni másokat. Hogyan is lehetne? A Trianon utáni kitelepítéseket, majd a II. világháború veszteségeit megfejelte a partizánterror (ahol 40-50 000 magyar lett kivégezve), aztán következett a véres délszláv polgárháború, amikor sok tízezer fiatal ment el családotól a behívók elől, mert nem akarta a volt szomszédjait, barátait gyilkolni. Aztán megjelent egy reménysugár, hogy megállítható a közösség fogyása, jobbra fordulhat minden. Nincs jogom beleszólni vagy kioktatni bárkit, immár ugyanis huszonöt éve nem ott élek. Persze sokat járok haza, megvan a családi ház, és sokan azt is tudják a közösségből, mennyit segítünk innen. Ettől még a lelkiismeret-furdalás bennem él és mozog, hogy elmentem, elhagytam közösségünket. Ezért csak javasolni szeretnék. Ne hibáztassuk egymást, a közösség vezetőit, azokat, akik elmentek, vagy azokat, akik nem mentek el. Kapaszkodjunk mindannyian össze, és találjuk ki együtt, mitől lesz Vajdaság újra az egykorvolt Tündéerkert, ahová a teljes régió lakossága igyekezett még a Monarchia idejében. Itt hozza ugyanis a föld a legbőségebb termést, itt terem a legfinomabb ízű gyümölcs, itt készítik a legjobb hústermékeket, itt a legvidámabbak az emberek a Kárpát-medencében. Találjuk ki együtt, mitől lesz újra vonzó a fiataloknak, miben tudjuk egymást segíteni, hogy egyre több család döntsön úgy, helyben akar boldogulni, haza akar térni. Ide a politikai termékek, szlogenek nem elegek, őszintén vizsgáljuk meg a szívünk-lelkünk, használjuk az eszünket, nézzük meg, mire van szükségük, miben tudjuk segíteni őket. Nem jókedvből mennek el az elmenők, valami hiányzik nekik, talán a megbecsültség, a jövőkép. Fogjuk meg minden egyes ember kezét a közösségünkben, senkit ne hagyjunk hátra. Ne folytassunk ideológiai vitákat, ádáz és értelmetlen székérharcokat. Beszéljünk arról, hogyan tudnánk mindannyian összefogni, hogy újra Tündéerkert legyen Bácska, Bánság és Szerémség. Én ezért szívesen dolgozom, sokatokkal együtt.”